УДК 94:355.471.4(477+100)

ЛОЗИНСЬКИЙ П.І.

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СНД У ГАЛУЗІ ПРОТИРАКЕТНОЇ ОБОРОНИ

Досліджується процес виникнення та розвитку співробітництва України з країнами Співдружності Незалежних Держав в інформаційному забезпеченні системи протиракетної оборони Договору колективної безпеки, розглянуто фактори, які впливали на процес співробітництва, зокрема зовнішньополітичні відносини України та Російської Федерації.

Ключові слова: протиракетна оборона, Співдружність Незалежних Держав, Російська Федерація, Україна.

Исследуется процесс возникновения и развития сотрудничества Украины со странами Содружества Независимых Государств в информационном обеспечении системы противоракетной обороны Договора коллективной безопасности, рассмотрены факторы, которые влияли на процесс сотрудничества, в частности внешнеполитические отношения Украины и Российской Федерации.

Ключевые слова: противоракетная оборона, Содружество Независимых Государств, Российская Федерация, Украина.

The process of origin and development of collaboration of Ukraine with the countries of the Commonwealth of Independent States in the informative providing of the system of missile defense of Agreement of collective security is probed in the article. Factors which influenced on the process of collaboration are considered, in particular foreign-policy relations of Ukraine and Russian Federation.

Key words: missile defense, Commonwealth of Independent States, Russian Federation, Ukraine.

Постановка та актуальність проблеми. Сьогодні, коли близько 30 держав світу мають у складі своїх збройних сил балістичні ракети з дальністю пострілу від десятків до кількох тисяч кілометрів, ракетна зброя перетворюється на реальне джерело військової небезпеки в світі, що вимагає створення захисту від неї у глобальному й регіональному масштабі. Україну

Лозинський Петро Ігорович, викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу, Львівський ордена Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів.

не можуть не турбувати проблеми регіональної та стратегічної стабільності у світі, оскільки комплекс національних інтересів нашої держави опинився перед викликами, які не можна зневажати.

На початку нинішнього століття провідні держави світу розпочали активну розробку та впровадження засобів відбиття можливих ракетних ударів терористичних угруповань чи держав з нестабільними політичними режимами. Для цього створюються національні, як в США, або регіональні системи протиракетної оборони (ПРО). Безсумнівно, що Україні, яка має певні науково-технічні можливості у галузі космічних засобів розвідки та зв'язку, відповідну наземну інфраструктуру для забезпечення їхнього функціонування, економічно вигідно брати участь у колективних заходах щодо захисту від балістичних ракет, а це, у свою чергу, буде сприяти процесу інтеграції нашої держави в систему європейської та євроатлантичної безпеки.

Отже *предметом дослідження є* історичний аналіз процесу військово-технічного співробітництва України в галузі протиракетної оборони країн Співдружності Незалежних Держав (СНД), адже вивчення його надбань і недоліків є важливим не тільки для історії національного війська, а й для державних органів і структур країни, відповідальних за удосконалення системи національної безпеки і реформування Збройних Сил України.

У статті *автор ставить за мету* висвітлити процес становлення й розвитку певних елементів системи стратегічної протиракетної оборони Співдружності та внесок України у створення нової архітектури європейської безпеки.

Аналіз попередніх досліджень. Дотепер з боку вітчизняних дослідників мало приділялося належної уваги, ґрунтовному вивченню цих питань, натомість якщо вони і вивчались, то зазвичай не в контексті історичної науки, а іншої дослідницької проблематики, переважно у галузі політології [1].

У 60-ті роки минулого століття ракетно-ядерне протистояння США і Радянського Союзу досягло свого апогею. Але розгортання великої кількості

міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) у США і СРСР породило проблему – кожна зі сторін потребувала достеменних даних про дії ймовірного противника, для того щоб своєчасно виявити старт його стратегічних ракет, встигнути відреагувати на нього, а також завдати удару у відповідь. Тому кожна із протиборчих сторін розпочала створення "ракетного щита" – розгортання системи протиракетної оборони і попередження про ракетний напад.

15 листопада 1962 р. було ухвалено таємні спільні постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про створення системи виявлення і цілевказу системи штучних супутників, засобів попередження про ракетний напад та експериментального комплексу засобів наддалекого виявлення запусків балістичних ракет, ядерних вибухів і літаків за межами горизонту" та "Про створення вітчизняної служби контролю космічного простору" [2, 209]. Ці постанови були поштовхом для початку робіт зі створення системи попередження про ракетний напад.

У розбудові системи попередження про ракетний напад (СПРН) брала участь уся країна. Розробка СПРН, її засобів та виготовляння технологічної апаратури були покладені на науково-дослідні інститути (НДІ), конструкторські бюро та заводи Міністерства радіопромисловості (Мінрадіопром), розробка проектної документації і будівництво об'єктів – на Міністерство оборони (МО), здійснення монтажно-настроювальних робіт – на Головне виробничо-технічне підприємство Мінрадіопрому, здійснення державних випробувань і системи цілком – на НДІ МО. Замовником СПРН були визначені війська ППО.

Перша радянська радіолокаційна станція (РЛС) отримала назву "Дністер". Вона призначалася для виявлення МБР, що атакують, та космічних об'єктів. Модифікація РЛС – "Дністер-М" мала нерухому антенну решітку довжиною 200 м і висотою 20 м, яка була розташована в будівлі довжиною 200 м і висотою майже 75 м. Характеристики РЛС "Дністер-М" дозволяли виявляти балістичні ракети на відстані до 5000 км. Авангардний проект головного комплексу

системи СПРН передбачав створення двох споряджених РЛС "Дністер-М" вузлів раннього виявлення (РВ) ракет у Заполярній зоні і в Прибалтиці (відповідно РВ-1 і РВ-2), а також командного пункту комплексу у Підмосков'ї [3, 3; 4, 2].

У 1963–1964 рр. були розпочаті велетенські будівельні роботи на позиціях вузлів виявлення ракет поблизу Оленегорська (РВ-1) і поруч з містечком Скрунда (РВ-2). На позиції вузла РВ-1 будувалася одна РЛС "Дністер-М". До складу вузла РВ-2 входили дві станції, розташовані у декількох кілометрах одна від одної.

Безпосередній учасник цього будівництва генерал-полковник К. Вертєлов потім згадував: "Розробка і конструктивне рішення станцій виявлення і спостереження визначили необхідність побудови гігантських за обсягами і технічним забезпеченням споруд (розміри досягали за висотою 90 м при відповідній довжині та ширині). Побудова першої черги цього типу станцій вимагала 7–8 років. І це при двозмінній праці … і паралельному виконанню робіт" [5, 50–51].

Першим на бойове чергування був поставлений вузол РВ-2 у Скрунде. Дата початку бойового чергування цього вузла – 15 лютого 1971 р. – вважається офіційною датою створення радянської системи попередження про ракетний напад. Експлуатацію РЛС здійснювала дивізія попередження про ракетний напад, яку створили у 1967 році [3, 3]. Після введення у дію вузла РВ-1 на бойове чергування заступив комплекс раннього виявлення балістичних ракет, що атакують, у складі командного пункту комплексу (КПК РВ) та вузлів РВ-1 і РВ-2. Вузли формували дані й передавали їх на КПК РВ, а завданням командного пункту була побудова траєкторій балістичних ракет і космічних об'єктів та визначення параметрів їх руху в автоматичному режимі. Це забезпечувало надійний контроль ракетних баз США.

У березні 1967 р. військово-політичне керівництво Радянського Союзу ухвалило директиву Генерального штабу ЗС СРСР про створення окремих військ протиракетної та протикосмічної оборони (ПРО і

ПКО) на правах роду військ у складі Військ Протиповітряної оборони (ППО) країни на основі тих частин і об'єднань, які на той час вже функціонували у військах ППО. На початку 1983 р. було завершено процес інтеграції засобів ПРО і ПКО в єдину структуру, що привело до перейменування військ ПРО і ПКО у війська Ракетно-космічної оборони (РКО). Основу військ РКО складали окрема армія попередження про ракетний напад, окремий корпус протиракетної оборони і корпус контролю космічного простору [6, 29; 7, 2].

Починаючи з 1968 р., паралельно з роботами щодо створення перших вузлів виявлення ракет розроблялися системи виявлення, які давали можливість контролювати всі, а не вибрані, ракетонебезпечні напрями. Результатом цих розробок стали РЛС "Дніпро" і "Дар'ял". Нові станції були модернізованим варіантом РЛС "Дністер-М", але мали більш високі тактико-технічні характеристики. При збереженні розмірів сектора огляду вони дозволяли виявляти головні частини балістичних ракет на відстані до 6000 км. Слід відзначити, що РЛС "Дар'ял" і сьогодні залишаються найсучаснішими [8, 4].

Аналіз, який здійснили спеціалісти Міністерства оборони і ЦНВО, засвідчив, що запропонований у 1968 р. проект розташування РЛС у системі попередження про ракетний напад не відповідав вимогам часу. Тому 18 січня 1972 р. було ухвалено нову таємну постанову ЦК КПРС та Ради Міністрів, яка передбачала побудову нових радіолокаційних вузлів попередження зі статусом окремих радіотехнічних вузлів (ОРТВ). Аналогічний статус отримали і вже побудовані до того часу вузли виявлення в Оленегорську та Скрунде. Підрозділам, які здійснювали експлуатацію радіотехнічних вузлів, було присвоєно ранг бригади. Два або три ОРТВ об'єднувалися у дивізію СПРН, яка, у свою чергу, входила до складу новоствореної у 1977 р. 3-ї окремої армії СПРН з командним пунктом поблизу м. Солнечногорська [9, 35; 10, 5].

Радіотехнічні вузли другої черги споряджувалися РЛС "Дніпро". На західному напрямку по одній РЛС

“Дніпро” було розташовано на позиціях у районі м. Миколаївка поблизу Севастополя та біля села Пестрялове у 20 км від м. Берегово у Закарпатті. Для прикриття південного ракетонебезпечного напрямку поблизу м. Іркутська було розгорнуто дві РЛС “Дніпро”. В процесі удосконалення системи попередження про ракетний напад був розгорнутий вузли виявлення поблизу м. Печора та м. Мінгечаур (об’єкт “Габала-2”) в Азербайджані. Ці вузли споряджувалися РЛС “Дар’ял”. У такому складі СПРН була здатна виявляти удари по території СРСР американських міжконтинентальних балістичних ракет і балістичних ракет середньої дальності типу “Поларіс” та “Посейдон” із основних ракетонебезпечних напрямів [8, 4].

Радіолокаційні станції, які експлуатувалися на вузлах СПРН, виявляли цілі над обрієм, тоді як американці вже мали досвід експлуатації станцій з виявлення цілей поза обрієм. У СРСР існували розробки таких станцій, тому було ухвалено рішення про їх розгортання. Для експериментальної перевірки концепції виявлення ракет поза обрієм на початку 1960-х років у районі м. Миколаївка був побудований робочий макет РЛС, яка мала шифр “Дуга”. На макеті була продемонстрована можливість надійного виявлення запусків балістичних ракет, які здійснювалися на полігоні Байконур, у 2500 км від позиції станції. За підсумками випробувань макета у 1970 р. на тій же позиції було розпочато будівництво дослідної РЛС “Дуга-2”. Її антена була зорієнтована на Далекий Схід. Під час випробувань системи була продемонстрована можливість надійної реєстрації групових – по чотири ракети – пусків балістичних ракет, які здійснювалися на Далекому Сході й у Тихому океані по полігону на Новій Землі [9, 35; 10, 496; 11, 6; 12, 3].

Ще до завершення комплексних випробувань дослідної станції була ухвалена пропозиція розробників про початок будівництва двох станцій “Дуга-3”. Першу станцію передбачалося побудувати в районі м. Прип’ять (поблизу Чорнобильської АЕС, яка на той час ще будувалася), другу – поблизу селища Велика

Картель у Хабаровському краї. Обидві РЛС мали контролювати позиційні райони балістичних ракет на території США. Виявлення пуску МБР передбачалося здійснювати за допомогою реєстрації сигналів, які відбиваються факелом двигунів ракет, що стартують [14, 2].

Слід відзначити, що ці РЛС на озброєння військ Ракетно-космічної оборони прийняті не були. Внаслідок суттєвих концептуальних і конструктивних недоліків їх тривалий час удосконалювали, а потім у квітні 1986 р. відбувся вибух на Чорнобильській атомній станції, і РЛС "Дуга" опинилася у зоні радіоактивного забруднення. Особовий склад станції було евакуйовано, а станцію законсервовано назавжди. РЛС у Великій Картелі була зруйнована внаслідок пожежі у 1990 р., після чого вже не відновлювалася [11, 497].

Наприкінці 1970-х років тенденція розвитку засобів нападу евентуального противника визначила більш високі вимоги до СПРН Радянського Союзу. У зв'язку з цим було вирішено наблизити характеристики всіх радіолокаційних вузлів щодо дальності дії до характеристик модифікованої РЛС "Дар'ял". На основі цього рішення розпочалося будівництво РЛС "Дар'ял-У" на вузлах Балхаш, Іркутськ і Єнісейськ та РЛС "Дар'ял-УМ" на вузлах Мукачеве і Скрунде. У проміжках між радіолокаційними вузлами метрового діапазону типу "Дар'ял" передбачалося побудувати вузли дециметрового діапазону на базі РЛС "Волга". Це дозволяло створити дводіапазонне суцільне радіолокаційне поле по всій периферії СРСР [8, 4].

РЛС "Волга" мала меншу дальність виявлення цілі, незважаючи на це було ухвалено рішення побудувати один радіотехнічний вузол, споряджений РЛС "Волга", поряд із поселенням Ганцевичі (поблизу м. Барановичі в Білорусі). Планувалося, що нова РЛС буде введена в експлуатацію у 1987 р. [11, 499].

На початку 1990-х років обсяг будівельних робіт на РЛС СПРН нового покоління був виконаний більш як на дві третини. Розпад Радянського Союзу не дозволив довести до кінця переозброєння системи

попередження. Відсутність коштів і неврегульованість юридичних питань протягом тривалого часу не дозволяли запустити РЛС "Дар'ял-У" на вузлі Балхаш в Казахстані. Не були завершені роботи на РЛС "Дар'ял", яка розташована поблизу Іркутська. У 1991 р. було заморожено будівництво нової РЛС на вузлі Мукачеве (Берегове). Не було повністю завершено й спорядження РЛС "Дар'ял-УМ", яка будувалася в Скрунді [14, 2].

Отже, перед розпадом Радянський Союз мав обмежену Договором про заборону ПРО від 1972 р. національну систему Протиракетної оборони, що здатна захистити від невеликої кількості стратегічних ракет тільки один регіон. Ядром цієї системи, яка мала назву А-135, була багатофункціональна РЛС "Дон" і командно-обчислювальний пункт, об'єднані в єдиній споруді, яка була розташована поблизу Москви. Радіолокаційна станція "Дон" призначалася для додаткової розвідки цілей та цілевказів на об'єкти, які були виявлені системою ПРН, їх супроводження та наведення на них протиракет. Для ураження ворожих балістичних ракет в системі А-135 використовувалися модернізовані протиракети А-350 великої дальності (для позаатмосферного перехоплення) і швидкісні протиракети 53Т6 середньої дальності (для перехоплення в атмосфері у широкому діапазоні висот)[15, 4; 16, 6; 17, 8–9].

На систему СПРН покладалися завдання отримання інформації попередження про ракетний напад на пункти державного та військового управління, формування інформації попередження для системи протиракетної оборони і надання даних про космічні об'єкти для системи контролю космічного простору. До складу СПРН входили два компоненти: перший – це космічний ешелон із групи космічних апаратів-розвідників, які повинні були виявити ракети у будь-якому місці земної кулі і за мінімальний час надати інформацію про місце їх старту; другий ешелон включав мережу наземних радіолокаційних вузлів із РЛС дальнього виявлення, які були здатні побачити ракети у польоті на відстані до 6000 км.

Унаслідок розпаду СРСР різко ускладнилося питання підтримання у боєздатному стані радіотехнічних вузлів другого ешелону системи, тому що радіолокаційні станції СПРН опинилися на території шести держав: Росія (Мурманськ, Печора, Іркутськ), Україна (Мукачеве, Севастополь), Білорусь (Барановичі), Азербайджан (Мінгечаур), Латвія (Скрунде), Казахстан (Балхаш).

У липні 1992 р. правонаступники СРСР – країни Співдружності Незалежних Держав (СНД) – ухвалили Угоду "Про засоби системи попередження про ракетний напад і контролю космічного простору". Угода передбачала збереження вузлів СПРН в єдиній системі, але свого завдання не вирішувала, тому що наголошувала: "Засоби системи попередження про ракетний напад (ЗПРН) і системи контролю космічного простору (ЗККП) є власністю держав, на території яких вони розміщуються. Сторони можуть передавати право користування засобами ЗПРН і ЗККП державам-учасницям на підставі окремих угод" [18, 68–69].

У зв'язку з цим виникли серйозні проблеми з фінансовим, тиловим та інженерним забезпеченням, а також комплектуванням їх призовним і офіцерським складом. Крім Росії і України, жодна із держав, на території яких розташовувались РЛС, не вкладала свої кошти у забезпечення життєдіяльності вузлів. У серпні 1998 р. була знята з бойового чергування і протягом 18 місяців демонтована РЛС, розташована у латвійському містечку Скрунда. Після розпаду СРСР скрундська радіолокаційна станція була практично єдиним російським військовим об'єктом на території Латвії і за умови оренди здійснювала радіолокаційне спостереження за космічним простором в інтересах Росії та країн СНД. За оренду скрундської РЛС Росія щорічно платила Латвії 5 млн. доларів, але витрати, на думку російського військово-політичного керівництва, були варті того, тому що станція гарантувала ефективний контроль північно-західного ракетонебезпечного напряму в російській СПРН, а її відсутність суттєво

знижувала бойову міць російських військ Ракетно-космічної оборони [19, 6].

Що стосується інших вузлів СПРН, які були розташовані за кордоном Росії – у Казахстані, Білорусі та Україні, то вони функціонували на підставі міждержавних угод, які тільки час від часу уточнювали порядок забезпечення функціонування РЛС, але не давали Росії гарантій надійної реалізації концепції відповідно-зустрічного удару. Ситуація ускладнювалася також тим, що більшість засобів СПРН, які діяли протягом 1990-х років, були створені в період 1968–1978 рр. і практично вичерпали свій технічній ресурс. Певна робота з продовженням ресурсу відбувалася, однак оперативне й якісне її здійснення було ускладнено нестачею асигнувань.

Під час переговорів 1993–1994 рр. було визначено статус українських станцій СПРН. Було вирішено, що до 1996 р., поки на території України перебуватиме ядерна зброя, фінансування роботи станцій буде здійснюватися порівну між Україною та Росією, а з 1997 р. фінансуватиметься лише Росією. 28 лютого 1997 р. була підписана "Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про засоби систем попередження про ракетний напад і контролю космічного простору". Втім, перепоною щодо ратифікації цієї Угоди законодавчими інституціями обох держав було ставлення націонал-радикальних політиків Російської Федерації стосовно статусу Кримського півострова. З часу набуття Україною незалежності обидві держави постійно висловлювали і обґрунтовували своє право володіти Чорноморським флотом колишнього СРСР, а потім і його базою – Севастополем. Згідно з Угодою, РЛС у Мукачевому та Севастополі були власністю України, їх діяльність повинні були фінансувати спільно Росія та Україна, а бойове завдання і порядок функціонування регламентуватися директивою командувача сил ППО України.

Під час ратифікації Угоди російською Державною Думою у жовтні 1998 р., між депутатами виникли суперечності стосовно того, що має бути на першому місці: питання про національну безпеку Росії (а вона

безпосередньо залежала від діяльності радіолокаційних комплексів у Мукачевому та Севастополі) чи політична суперечка про статус Севастополя. Виступаючи у Думі, перший заступник міністра оборони М. Михайлов закликав депутатів ратифікувати Угоду. Він зазначив, що РЛС в Україні дають можливість відстежувати ракетно-ядерну ситуацію. Якщо договір не буде ратифіковано, Україна просто закриє станції. А випадання однієї ланки з системи ракетно-космічної оборони спричинить зниження ефективності, а то й цілковиту ліквідацію ракетно-ядерного потенціалу Росії. Голова думського комітету з оборони Р. Попович був конкретніший: "РЛС у Мукачевому – це 4,5 тисячі кілометрів у Європі й на Атлантиці, за якими ми стежимо постійно й передаємо дані; РЛС у Севастополі – це 1,5 тисячі кілометрів у Туреччині, Саудівській Аравії, Ізраїлі, частині Іраку". Лідер групи "Народовладдя" М. Рижков висловився наступним чином: "Якщо ми не ратифікуємо угоду, то свідомо залишимо країну сліпою" [21, 4].

Таким чином, російська безпека на деякий час опинилася заручницею певної частини членів Державної Думи Росії. До речі, Верховна Рада України ратифікувала Угоду лише 11 січня 2001 р. Слід відзначити, що майже одночасно Україна ратифікувала "Меморандум про домовленість у зв'язку з Договором між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про обмеження систем протиракетної оборони", тобто набула статусу правонаступниці Договору від 1972 р. [22, ст. 41; 23, ст. 42]. Питання повноправної участі у Договорі ПРО було для України принципово важливим. По-перше, це давало доступ до оперативної інформації щодо створення у Росії і США оборонних систем від ударів балістичних ракет. По-друге, у перспективі це забезпечувало легітимність перспективним роботам зі створення національної системи протиракетної оборони як важливого елемента реалізації оборонної концепції України на регіональному рівні. По-третє, в України з'явилася можливість безперешкодного, юридично обґрунтованого,

взаємовигідного військово-технічного співробітництва в галузі ПРО з країнами-учасницями Договору ПРО, зокрема з Російською Федерацією.

Слід відзначити, що наприкінці 1990-х років військово-політичне керівництво Російської Федерації ухвалило рішення щодо створення національної СПРН Росії за умови виконання всіх міжнародних зобов'язань, які вимагав Договір з обмеження ПРО від 1972 року. Це було пов'язане з тим, що можливість застосування стратегічних ядерних сил Росії у відповідь на дії агресора певним чином залежала від змін економічної і політичної ситуації у сусідніх з Росією державах, зокрема в Україні. Вивчення динаміки зміни часу попередження у залежності від втрати РЛС СПРН, розташованих в Азербайджані, Білорусі та Україні, показувало, що найбільшу шкоду СПРН може завдати втрата всіх РЛС, які перебувають поза територією Росії. Однак закриття навіть однієї станції на території будь-якої держави призведе до втрати спостереження за великим районом, звідси можуть бути завдані ракетні удари, які не контролюються. Саме тому були розпочаті роботи зі створення РЛС у скорочені терміни з меншими витратами на капітальне будівництво.

Вже наприкінці 2006 р. у пос. Лехтусі Ленінградської області на дослідно-бойове чергування була поставлена РЛС нового покоління "Вороніж". Локатор у Лехтусі функціонує в метровому діапазоні. Завдяки цьому він ефективно виявляє будь-які типи ракет, а також літаки і вертольоти, тобто бойові можливості станції дозволяють використовувати її не тільки як систему попередження про ракетний напад, але й як важливий елемент російської системи протиракетної і протиповітряної оборони. Термін розгортання станції нового типу – 1–1,5 року, тоді як для її попередників – "Дніпра" та "Дар'яла" цей період складав 5–9 років. Зона відповідальності РЛС у Лехтусі охоплює простір від Північного полюсу до півдня Африки. У травні 2006 р. було розпочато будівництво станції "Вороніж-ДМ" поблизу м. Армавіра (Краснодарського краю). Ця РЛС працює у дециметровому діапазоні, тому буде відстежувати тільки пуски ракет, в тому числі на

території Ірану, Пакистану та Індії. На думку військово-політичного керівництва Росії, експлуатація РЛС поблизу Армавіра дозволить Росії відмовитися від оренди РЛС в Азербайджані й Україні [24, 4; 25, 3].

Слід відзначити, що експлуатація українських РЛС, на відміну від азербайджанської, білоруської та казахської, здійснюється українським персоналом. Така вимога була висунута Україною одразу з початку переговорів щодо цих РЛС з Росією. Хоча станції в Мукачевому і Криму організаційно входили до складу Збройних Сил України, оперативно зберігали взаємодію з російською 3-ю армією ракетно-космічної оборони. Згодом ці об'єкти перейшли у підпорядкування Національного космічного агентства України. З 1997 р. експлуатація станцій фінансувалася лише Росією. У 2006 р. такі витрати на утримання двох станцій становили, за заявою російської сторони, 4 млн. доларів. Плюс близько 1,5 млн. доларів – орендна плата. За заявою керівництва НКАУ наприкінці 2006 р., до кінця 2007 р. Україна мала б одержати за оренду станцій уже не півтора, а 4,5 млн. доларів. Аргумент України був такий: за оренду всього однієї РЛС в Азербайджані і маючи там свій персонал, Росія сплачує 7 млн. доларів. Чому ж на дві українські станції – усього 1,5 млн.? Це викликало різку негативну реакцію росіян. Мовляв, російська сторона фінансує роботу станцій, плюс сплачує за оренду, і все – в односторонньому порядку. А інформацію використовують обидві сторони [26, 4].

Питання використання Росією українських РЛС особливо ускладнилося у зв'язку з активізацією Україною інтеграційних процесів щодо вступу у Північноатлантичний альянс та невизначеністю її власної позиції стосовно розташування третього позиційного району американської ПРО в Європі. На початку 2008 р. Рада Федерацій Росії ухвалила Закон "Про денонсацію угоди між урядами Російської Федерації та України про засоби систем попередження щодо ракетного нападу і контролю космічного простору". Слід відзначити, що офіційне трактування такого кроку обґрунтовувалося тим, що технічні

ресурси радіолокаційних станцій були вичерпані ще у 2005 р. і їх вклад у вирішення поставлених завдань став мінімальним, а Україна практично самоусунулася від виконання своїх обов'язків з підтримання постійної бойової готовності радіолокаційних вузлів на своїй території. У ситуації, яка склалася, російська сторона вирішила доцільним відмовитися від використання цих вузлів. В той же час у пояснювальній записці до Закону про денонсацію зазначалося: "Зовнішньополітичний курс України все більше орієнтується у питаннях безпеки на подальше інтегрування до НАТО" [27, 3; 28, А5].

11 лютого 2008 р. закон був підписаний Президентом Російської Федерації. Він визначає, що з лютого 2009 р. ліквідується залежність Росії від України в отриманні стратегічної інформації у галузі протиракетної оборони [29, 8].

Таким чином, протягом тривалого часу Україна брала активну і дієздатну участь в інформаційному забезпеченні протиракетної оборони Російської Федерації, яка, у свою чергу, гарантувала захист від ракетного нападу країнам – учасницям Договору колективної безпеки Співдружності Незалежних Держав. За цей час українські фахівці набули досвід отримання інформації не тільки про стратегічний напад, але й про ситуацію у повітряно-космічному просторі, який надзвичайно цінний не тільки в годину воєнну, а і в мирний час. Цей досвід і можливості Харківського центру балістики дають змогу самостійно опрацьовувати інформацію від українських вузлів СПРН і налагодити взаємовигідний обмін із центром інформації Західноєвропейського Союзу, що розташований в Іспанії. Крім того, технічні можливості українських РЛС дозволяють нашій державі налагодити співпрацю з Європейським Союзом у випадку, якщо буде створюватися суто європейська регіональна система протиракетної оборони.

1. *Шевцов А.І.* В України є шанс вплинути на майбут-нє Договору ПРО. Навіть малу можливість потрібно використати // Народна армія. – 1999. – 19 червня. – С. 3; *Шевцов А.* "Протиракетне" яблуко розбрату // Народна армія. – 2000. –

1 лютого. – С. 4–5; *Горбулін В.* Доля Договору ПРО і стратегічне партнерство України //Дзеркало тижня. – 2001. – 7–13 квітня. – С. 1, 4; *Тимчук Д.* Українські РЛС: від великої політики – до конкретних результатів // Народна армія. – 2007. – 9 листопада. – С. 4; *Гречанінов В.* Проблеми створення протиракетної оборони Європи // Політика і час. – 2007. – № 3. – С. 32–33; *Ващенко А.* Елементи ПРО в Європі: pro & contra // Камуфляж. – 2007. – № 4. – С. 7–9; *Капітоненко М.* Що нам робити з ПРО? // Політика і час. – 2007. – № 5. – С. 28–31.

2. *Дроговоз И.Г.* Ракетные войска СССР. – Мн.: Харвест, 2007. – 336 с.

3. *Князьков С.* Скрунде – островок России. Правда, временный // Красная звезда – 1996. – 5 мая. – С. 3.

4. *Ребров М.* Другого не будет // Красная звезда. – 1994. – 3 августа. – С. 2.

5. *Вертелов К.М.* Космические высоты Главспецстроя // Военно-истор. журнал. – 1994. – № 3. – С. 45–53.

6. *Вотинцев Ю.В.* Неизвестные войска исчезнувшей сверхдержавы // Военно- истор. журнал. – 1993. – № 9. – С. 26–38.

7. *Фаличев О.* Железные огурцы на опасных орбитах (беседа с командующим армией предупреждения о ракетном нападении генерал-лейтенантом А. Соколовым) // Красная звезда. – 1995. – 7 февраля. – С. 2.

8. *Морозов В.Г.* Всевидящее око России // Независимое воен. обозр. – 2000. – 14–20 апреля. – С. 4.

9. *Вотинцев Ю.В.* Неизвестные войска исчезнувшей сверхдержавы // Военно- истор. журнал. – 1993. – № 10. – С. 23–39.

10. *Белых В.* Зачем нам эта Кабала? // Известия. – 1997. – 18 июля. – С. 5.

11. *Кисунько Г.В.* Секретная зона: исповедь генераль-ного конструктора. – М.: Современник, 1996. – 734 с.

12. *Бабакин А.* Смотрящие за горизонт // Красная звезда. – 1996. – 3 августа. – С. 6.

13. *Вотинцев Ю.В.* Неизвестные войска исчезнувшей страны // Правда. – 1992. – 10 декабря. – С. 3.

14. *Фаличев О.* Глаза и уши президента // Красная звезда. – 1994. – 10 января. – С. 2.

15. Что там за горизонтом? // Красная звезда. – 1993. – 11 сентября. – С. 4.

16. *Литовкин В.* Ракетная “сотня” под землей круглосуточно стережет столицу // Известия. – 1993. – 25 августа. – С. 6.

17. *Горенков С.* Если к нам издалека прилетит вдруг ракета // Неделя. – 1997. – 21–27 апреля. – С. 8–9.

18. Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіц. вид. – Т. 2. – Кн. 1: січень–липень 1992 р. – К.: ВД "Ін Юре", 2002. – 660 с.

19. *Батурин С.* Перестройка ракетно-космической обороны // Независимое воен. обозр. – 1998. – 2–8 октября. – С. 6.

20. *Згурець С., Сулік М.* Росія – Україна: настав час збирати каміння? // Народна армія. – 1997. – 28 серпня. – С. 1.

21. *Бедричук Н.* Наступили на власні граблі // Голос України. – 1998. – 28 жовтня. – С. 4.

22. Закон України "Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про засоби систем попередження про ракетний напад і контролю космічного простору" // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 9. – Ст. 41.

23. Закон України "Про ратифікацію Меморандуму про домовленість у зв'язку з Договором між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про обмеження систем протиракетної оборони" // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 9. – Ст. 42.

24. *Кускова С.* "Воронеж" закрывает прореху в противоракетной обороне // Военно-пром. курьер. – 2006–2007. – 27 декабря – 9 января. – С. 4.

25. *Мясников В.* Еще один "Воронеж"... На юге России // Независимое воен. обозр. – 2007. – 13–19 июля. – С. 3.

26. *Тимчук Д.* Українські РЛС: від великої політики – до конкретних інтересів // Народна армія. – 2007. – 9 листопада. – С. 4.

27. Соглашение с Украиной // Военно-промышленный курьер. – 2008. – 6–12 февраля. – С. 3.

28. *Лозунько С.* Думаем о НАТО задним умом // "2000". – 2008. – 1–7 февраля. – С. 5.

29. *Поповкин В.* Орбиты, которые мы защищаем // Армейский сборник. – 2008. – № 4. – С. 5–10.

© П.Лозинський, 2009

Надійшла до редколегії 8.02.2009.